

Explaining the Role of Tourism on the Dimensions of Urban Sustainability (Case Study: Khaf Border Town)

Parisa Beiki- PhD in Geography and Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran ¹

Received: 09, May, 2020   Accepted: 05, August, 2020

Abstract

The rapid growth of urbanization and the influx of population to large cities in order to take advantage of economic, welfare, social opportunities, etc. has led to the emergence of several challenges, including economic weakness, insecurity, migration and depopulation of border areas. Sustainable development is one of the topics in the field of urban studies and dealing with various problems of cities, which has been highly emphasized since 1980. In this regard, one of the new approaches that can play a key role in achieving the sustainability of cities is the tourism approach. The purpose of this study is to evaluate the situation of sustainability dimensions of the border city of Khaf and then explain the role of tourism on the dimensions of urban sustainability in border areas. The research method is descriptive-analytical and to identify the main criteria, research literature and theoretical foundations were examined. The final criteria were extracted in accordance with the opinions of experts. The statistical population of the study includes two groups of residents of Khaf city and experts and specialists in the field of tourism and urban planning. In the first stage, in order to evaluate the status of the four dimensions of urban sustainability, a one-sample t-test, SPSS software, was used and then LISREL software was used to analyze the role of tourism on each of the dimensions of urban sustainability. Finally, the research findings indicate that the situation of the border city of Khaf is not favorable in terms of urban sustainability, in which economic stability achieved the lowest level of desirability. Also, tourism has a positive and significant effect on all aspects of urban sustainability, most of which are on physical sustainability (0.91) and social sustainability (0.41), respectively.

Keywords: Urban sustainability, Tourism, Border areas, Khaf border town, LISREL software.

---

1. Email: pbeiki917@gmail.com

فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی، دوره نهم، شماره ۲ (۳۳)، تابستان ۱۳۹۹
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.25384090.1399.9.2.3.3>

صص ۶۵-۹۲

تبیین نقش گردشگری بر ابعاد پایداری شهری مطالعه موردی: شهر مرزی خواف

پریسا بیکی^۱ - دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
 تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۱۵

چکیده

رشد سریع شهرنشینی و هجوم جمعیت به شهرهای بزرگ به منظور بهره‌گیری از فرصت‌های اقتصادی، رفاهی، اجتماعی و غیره؛ منجر به شکل‌گیری چالش‌های متعددی گردیده است که از جمله آن می‌توان به ضعف اقتصادی، عدم امنیت، مهاجرت و خالی شدن سکنه مناطق مرزی اشاره کرد. توسعه پایدار از مباحث مطرح در زمینه مطالعات شهری و مقابله با مشکلات گوناگون شهرها است که از ۱۹۸۰ به بعد بسیار مورد تأکید می‌باشد. در همین راستا، از رویکردهای نوین که می‌تواند نقش کلیدی در تحقق پایداری شهرها داشته باشد، رویکرد گردشگری است. هدف پژوهش حاضر، ارزیابی وضعیت ابعاد پایداری شهر مرزی خواف و سپس تبیین نقش گردشگری بر ابعاد پایداری شهری در مناطق مرزی است. روش تحقیق پژوهش، توصیفی - تحلیلی است و برای شناسایی معیارهای اصلی، ادبیات پژوهش و مبانی نظری مورد بررسی قرار گرفت. معیارهای نهایی مطابق با نظرات صاحب‌نظران امر استخراج گردید. جامعه آماری پژوهش شامل دو گروه ساکنان شهر خواف و خبرنگاران و متخصصین حوزه گردشگری و برنامه‌ریزی شهری است. در مرحله اول به منظور ارزیابی وضعیت ابعاد چهارگانه پایداری شهری از آزمون T تک نمونه‌ای، نرم‌افزار SPSS، بهره‌گرفته شد و سپس برای تحلیل نقش گردشگری بر هر یک از ابعاد پایداری شهری از نرم‌افزار LISREL استفاده گردید. در نهایت یافته‌های تحقیق نشان‌دهنده آن است که وضعیت شهر مرزی خواف به لحاظ ابعاد پایداری شهری مطلوب نمی‌باشد که در این میان پایداری اقتصادی پایین‌ترین سطح مطلوبیت را کسب نمود. همچنین گردشگری بر تمامی ابعاد پایداری شهری تأثیر مثبت و معنادار دارد که بیشترین آن به ترتیب بر پایداری کالبدی (۰/۹۱) و پایداری اجتماعی (۰/۴۱) است.

واژگان کلیدی: پایداری شهری، گردشگری، مناطق مرزی، شهر مرزی خواف، نرم‌افزار LISREL.

مقدمه

در حال حاضر، ۵۴ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کنند و پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که این مقدار به ۶۵٪ در سال ۲۰۳۰ و به حدود ۷۰٪ در سال ۲۰۵۰ خواهد رسید (EAS-UN, 2008). تغییر از یک سیستم روستایی به سیگنال‌های غالب جهان شهری به‌شدت و بیش از همیشه نیاز به تغییر چگونگی توسعه شهرها دارد و معماران، مهندسان، برنامه‌ریزان شهری، جامعه مدنی و سیاست‌گذاران با چالش‌های ایجاد شهری پایدار، سالم، هوشمند، سبز، تطبیقی، فراگیر، تولیدی، امن و انعطاف‌پذیر مواجه هستند (UN Department, 2014:2). در واقع رشد سریع شهرنشینی از جنبه‌های گوناگونی زندگی جوامع بشری را تحت شعاع قرار داده است. مقیاس عظیم شهرگرایی و شهرنشینی طبیعتاً مشکلاتی چون فقر شهری، مهاجرت‌های گسترده و کمبود منابع خدماتی، کمبود زیرساخت‌ها، آلودگی و تراکم را برای شهرها به دنبال دارد و فرایندهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهرها را نیز مختل کرده است (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۶). بر همین اساس توجه جامعه جهانی بیش از گذشته به سمت توسعه شهری به‌ویژه توسعه پایدار شهر، معطوف شده است. پایداری شهری، یک برنامه پیشرفت اجتماعی است که می‌کوشد نیازهای ساکنان شهرها را بشناسد، از منابع محیطی حفاظت کند و منابع اقتصادی و اجتماعی حاصل از آن را در تمام سطوح شهری تعمیم دهد (احمدی دهکاء و همکاران، ۱۳۹۷: ۲). یکی از فعالیت‌های توسعه‌یافته بعد از نیمه قرن دوم بیستم، به دنبال عواملی مانند جهانی‌شدن، توسعه سرمایه‌داری، پیشرفت ابزارهای حمل‌ونقل و توسعه ارتباطات تکنولوژیکی، گردشگری می‌باشد (ویلیامز، ۱۳۹۴: ۱۰). و در حال حاضر، به‌عنوان یک صنعت سودآور در جهان شناخته شده است (بدین و همکاران، ۱۳۹۹: ۹). در چند دهه اخیر گردشگری به‌عنوان یکی از رویکردهای مؤثر با جنبه‌های کالبدی و عملکردی توسعه شهری در جهت دستیابی به توسعه پایدار مطرح می‌باشد. در واقع گردشگری به‌عنوان محرک و ابزاری قوی برای حصول پایداری در بطن شهر عمل می‌کند

(Lerario & Turi, 2018:1). گردشگری، برای اولین بار در سند نهایی کنفرانس سازمان ملل در زمینه توسعه پایدار در سال ۲۰۱۲ گنجانده شده است و اشاره دارد که گردشگری می‌تواند نقش عمده‌ای در ابعاد مختلف توسعه پایدار داشته باشد، ارتباط نزدیکی با دیگر بخش‌ها دارد و می‌تواند مشاغل شایسته و مناسبی ایجاد کند و فرصت‌های کسب‌وکار را فراهم آورد (اکبریان رونیزی، ۱۳۹۶: ۲). به علاوه، در اهداف توسعه پایدار هزاره به‌عنوان مبحثی مهم و برجسته با تأکید بر کاهش و مقابله با فقر، ارتقاء برابری جنسیتی، بهبود پایداری محیطی و افزایش مشارکت جهانی مورد توجه ویژه واقع شده است (Saarinen et al, 2013). اقتصاد تک‌محصولی و در واقع عدم وجود تنوع اقتصادی در نواحی مرزی یکی از عوامل مهم گسترش فقر و بیکاری در این نواحی پرمخاطره بوده که زمینه‌های ایجاد ناامنی را در این مناطق فراهم آورده است. این در حالی است که با توجه به رابطه متقابل و مکمل توسعه و امنیت و نیز اصل درون‌زا و بومی بودن توسعه، ضروری است جهت دستیابی به امنیت پایدار در نواحی مرزی به سمت بهره‌گیری از توانمندی‌های بومی و درونی آن‌ها گام برداشت. یکی از توانمندی‌های این مناطق که می‌تواند به‌عنوان راهکاری کارآمد در جهت حرکت در مسیر توسعه، پایداری و امنیت به‌واسطه ایجاد تنوع اقتصادی مورد بهره‌برداری قرار گیرد، توسعه گردشگری است (منوچهری و محمدی، ۱۳۹۸: ۹۶). در همین راستا، گردشگری مرزی جزئی از صنعت گردشگری است که با برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب می‌توان از درآمد ناسی از آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق مرزی محروم بهره گرفت. از این رو، اگر گردشگری مرزی به نحوی مناسب برنامه‌ریزی و مدیریت شود، می‌تواند محرکی برای حصول پایداری در نواحی مرزی به لحاظ تمامی جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره باشد. بنابراین استراتژی توسعه گردشگری در مناطق مرزی به‌منظور نگه‌داشت جمعیت، تأمین امنیت، توسعه اقتصادی و ارتقای تعاملات اجتماعی دارای اهمیت و ضرورت خاصی است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۳). شهر خواف واقع در استان خراسان رضوی، یکی از شهرهای مرزی در شرق ایران است که

علی‌رغم وجود پتانسیل‌های شهری، چندان مورد توجه واقع نشده است و به نظر می‌رسد به لحاظ ابعاد پایداری شهری در وضعیت مطلوبی نیز قرار ندارد. از طرفی این منطقه دارای جاذبه‌های متعدد طبیعی، فرهنگی و تاریخی می‌باشد که در صورت عدم بهره‌برداری و حفاظت مناسب روبه‌زوال خواهند گذاشت. در نتیجه چنین شرایطی علاوه بر اینکه بی‌هویتی و عدم احساس تعلق را در جامعه به دنبال دارد، به مرور زمان باعث میل شهروندان به مهاجرت خواهد شد. بنابراین ضروری است برنامه‌ریزی ویژه‌ای در این راستا صورت پذیرد. رویکرد گردشگری علاوه بر اینکه می‌تواند موتور محرک رشد اقتصادی و حفظ هویت شهری باشد؛ زمینه مناسبی را نیز برای توسعه به‌ویژه توسعه پایدار شهری فراهم می‌کند. بنابراین، پژوهش حاضر باهدف، تحلیل وضعیت شهر مرزی خواف به لحاظ ابعاد توسعه پایدار شهری و سپس تبیین نقش گردشگری بر ابعاد پایداری شهری به دنبال پاسخ به سؤالات زیر است:

❖ شهر مرزی خواف به لحاظ برخورداری از ابعاد پایداری شهری در چه وضعیتی قرار دارد؟

❖ نقش گردشگری بر ابعاد پایداری شهری چگونه است؟

پیشینه پژوهش

نادری و همکاران در سال ۱۳۹۷، مقاله‌ای را که مستخرج از طرح پژوهشی بود، با عنوان «اولویت‌بندی راهبردی توسعه گردشگری به منظور تعیین جایگاه آن در برنامه‌های توسعه شهری (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)» ارائه دادند و در این پژوهش به ارزیابی راهبردها در جهت رسیدن به راهبردهای بهینه گردشگری استان کرمانشاه پرداختند. در نهایت ۱۵ راهبرد توسعه گردشگری استان کرمانشاه در سه بخش تاریخی، فرهنگی و اکوتوریسم تدوین گشت. «نقش گردشگری در پایداری شهری مورد: شهر سی سخت (شهرستان دنا)» عنوان مقاله‌ای دیگر است که در سال ۱۳۹۶ توسط اکبریان رونیزی ارائه شده است. در این پژوهش، نقش گردشگری بر ابعاد پایداری تحلیل گشته و در نهایت نتایج نشان داد که گردشگری بر بیشترین تأثیر و کمترین تأثیر را به ترتیب بر ابعاد اجتماعی- فرهنگی و

محیطی-کالبدی شهر سی سخت داشته است. در مقاله‌ای دیگر تحت عنوان «تحلیل سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در روستاهای مقصد گردشگری (مورد مطالعه: گردشگران دهستان‌های شهرستان خواف)» که در سال ۱۳۹۶ توسط سجاسی قیداری و دلیر صورت گرفت، میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران روستایی بر اساس شاخص‌ها و مؤلفه‌های ابعاد پنج‌گانه مسئولیت‌پذیری اجتماعی، تحلیل شد. نتایج نهایی این پژوهش حاکی از آن بود که گردشگران روستاهای نمونه به لحاظ برخورداری از مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی بالاتر از سطح مطلوب میانگین قرار داشتند. حاتمی نژاد و شریفی، سال ۱۳۹۴، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی نقش گسترش گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: شهر سنندج)»، تأثیرات مثبت گردشگری شهری بر چهار متغیر توسعه پایدار شهری (اجتماعی، کالبدی، محیطی و اقتصادی) از دیدگاه ساکنان و متخصصین مورد بررسی قرار دادند. و در نهایت این نتیجه را کسب نمودند که گردشگری توانسته است بر پایداری اقتصادی شهر سنندج بیشترین تأثیر مثبت را بگذارد. صفری سلامی و همکاران، سال ۱۳۹۳، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی ظرفیت‌های گردشگری شهرستان مرزی خواف» به بررسی ظرفیت‌های گردشگری شهرستان در مناطق شهری و روستایی و مهم‌ترین موانع پیش روی توسعه گردشگری آن پرداخته‌اند. و در نهایت این نتیجه را کسب کردند که ظرفیت‌های گردشگری منطقه می‌تواند اقتصاد شهرستان را متحول کند. دوب^۱ در مقاله‌ای دیگر تحت عنوان «گردشگری و توسعه پایدار در آفریقا» در سال ۲۰۲۰ سعی کرده تا با تحلیل نمونه‌های مورد متفاوت در آفریقا به بررسی نقش گردشگری در تحقق اهداف توسعه پایدار بپردازد و در نهایت این نتیجه را کسب نمود که این مهم در آفریقا تنها در سایه رویکردی مشارکتی مابین جامعه دانشگاهی و ذینفعان محقق می‌شود. «ارتباط گردشگری با اهداف توسعه پایدار: رویکردی جغرافیایی» عنوان مقاله‌ای است که در سال ۲۰۱۸ توسط شیونوز^۲ صورت پذیرفت. و بر نقش جغرافیدانان در

1 . Dube

2 . Scheyvens

استفاده درست و مؤثر از گردشگری به منظور توسعه پایدار اشاره و تمرکز داشته است. لیو^۱ و همکاران، سال ۲۰۱۷، در مقاله‌ای تحت عنوان «توسعه گردشگری و زیست پذیری شهری در چین: تحلیل توسعه پایدار شهری و افزایش زیست پذیری برای ساکنان محلی پرداختند. گردشگری در توسعه پایدار شهری و افزایش زیست پذیری برای ساکنان محلی پرداختند. و در نهایت این نتیجه را کسب کردند که مؤلفه‌های زیست پذیری و توسعه پایدار در گردشگری تأثیر مثبت دارد و متقابلاً توسعه گردشگری نیز منجر به زیست پذیری و توسعه پایدار در چین شده است.

با توجه به مرور و بررسی پژوهش‌های پیشین در دو بخش داخلی و خارجی، مشخص گردید که در اکثر تحقیقات صورت گرفته، گردشگری با نگاهی موردی، تحلیل و بررسی شده به طوری که تنها تأثیرات آن به لحاظ وضعیت پایداری در یک منطقه خاص مورد ارزیابی قرار گرفته و یا صرفاً بر رویکردهای تک بعدی تمرکز شده است. بر همین اساس، وجود و لزوم پژوهشی که با نگاهی جامع تر به تبیین و توجیه علمی نقش کلیدی عامل گردشگری به عنوان محرک رشد، توسعه و پایداری در شهرهای امروزی به ویژه شهرهای مرزی پردازد، حس می شود. این امر همچنین می تواند کمکی برای تصمیم گیری‌ها در سطح کلان باشد. از طرفی در ارتباط با محدوده مورد مطالعه تاکنون تحقیقی که مطلوبیت ابعاد پایداری شهری را در آن بسنجد نیز انجام نگرفته است که با توجه به شرایط خاص شهر مرزی خواف این مهم نیز به منظور جلوگیری و مقابله با چالش‌های موجود و آتی، ضروری می باشد. در نتیجه پژوهش حاضر، با نگاهی به وضعیت پایداری شهری خواف در راستای تبیین نقش عامل گردشگری بر پایداری شهری با نگاهی جامع و کلان به طوری که نتایج آن قابل استفاده برای سایر پژوهش‌ها باشد، قدم برداشته است که نقطه تمایز آن نسبت به پژوهش‌های پیشین است.

مبانی نظری

در دهه ۱۹۸۰ توسعه پایدار تبدیل به بخشی از مباحث مهم جهانی شد که از یک سو بر ظرفیت‌های محیطی و از سوی دیگر به عدالت جهانی تأکید و تمرکز داشت (Aall & Koens, 2019:2). به طور کلی توسعه پایدار، توسعه‌ای است متوازن با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و کالبدی در مقیاس‌های جهانی، منطقه‌ای، ملی و محلی به طوری که هم نیازهای نسل حاضر را تأمین و هم نگرانی در مورد تأمین نیازهای نسل‌های آینده را تقلیل دهد (زیاری، ۱۳۸۰: ۳۷۶). عدم موفقیت شهرها در امر تأمین سکونت ایده آل منجر به ظهور دیدگاه نوین در توسعه شهری گردید، چراکه تجارب به دست آمده در دنیا نشانگر برخی مسائل عمده در این زمینه بود. تخریب محیط‌زیست شهری، فقدان عدالت اجتماعی و عدم مشارکت مردم در امور شهرها، وجود کاربری‌های شهری از جمله معضلاتی بودند که نیاز به ایده‌ها و روش‌های جدیدی را در امر توسعه شهری نمایان می‌ساخت (ضرابی و رضایی، ۱۳۹۲: ۱۴). با نگرشی تازه به شهر پایدار، می‌توان آن را فضایی تعریف کرد که در آن بر نیازهای طبیعی و انسانی همه افراد و گروه‌های اجتماعی، تمرکز و تأمین شده است (فنی، ۱۳۹۸: ۳۲). زینگ^۱ (۲۰۰۹) معتقد است، توسعه پایدار شهری، فرآیندی پویا و بی‌وقفه در پاسخ به تغییر فشارهای اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی است که اهمیت به سزایی در دل مفهوم توسعه پایدار دارد و اندازه‌گیری کمی و نمایش فضایی آن موضوعی مهم در برنامه‌ریزی شهری است (Xing et al, 2009:209). توسعه پایدار شهری طی دهه‌های اخیر به تدریج به الگو واره‌ای نوین و مسلط در ادبیات نظری و عملی رایج در باب توسعه و برنامه‌ریزی شهری تبدیل شده است. نظریه توسعه پایدار شهری موضوع‌های جلوگیری از آلودگی‌های محیط شهری و ناحیه‌ای، کاهش ظرفیت‌های تولید محیط محلی، ناحیه‌ای و ملی، حمایت از بازیافت‌ها، عدم حمایت از توسعه‌های زیان‌آور و از بین بردن شکاف میان فقیر و غنی را مطرح می‌کند (بدیعی و

1. Xing

همکاران، ۱۳۹۸: ۷۸). همچنین پیتز هال معتقد است توسعه پایدار شهری، شکلی از توسعه امروزی است که توسعه مداوم شهرها و جوامع شهری نسل‌های آینده را تضمین می‌کند. از نظر کالبدی، توسعه پایدار شهری تمرکز بر تغییراتی دارد که در کاربری زمین و سطوح تراکم به عمل می‌آید تا ضمن رفع نیازهای ساکنان شهر در زمینه مسکن، حمل و نقل، اوقات فراغت و غذا در طول زمان شهر را از نظر زیست‌محیطی قابل سکونت و زندگی، از نظر اقتصادی بادوام و از نظر اجتماعی همبسته نگه دارد. بنابراین توسعه پایدار شهری پدیده‌ای است که دارای ابعاد پیچیده اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی می‌باشد (ضرابی و رضایی، ۱۳۹۲: ۱۴-۱۵). در نتیجه می‌توان گفت در فرایند توسعه پایدار سیاست‌های اقتصادی، مالی، تجاری، انرژی، صنعت و غیره به گونه‌ای طراحی می‌شوند که توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را به دنبال داشته و تداوم بخشد (حسینی نسب و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۱۵). در حال حاضر نگاه جهانی به سمت ایده‌ها، روش‌ها و رویکردهای جدید در زمینه توسعه شهری به‌ویژه توسعه پایدار شهری می‌باشد. در این راستا، یکی از رویکردهای نوین که در دهه‌های اخیر بسیار بر آن تأکید می‌شود، رویکرد گردشگری است. در واقع گردشگری به‌نوعی برای بازسازی جوامع مورد توجه است (Liang & Hui, 2016: 56). مفهوم گردشگری شهری از دهه ۱۹۸۰ وارد ادبیات گردشگری شد، زمانی که شهرهای بسیاری به سمت مقاصد مهم در حال پیشرفت بودند (دیناری، ۱۳۸۴: ۳). گردشگری شهری، یکی از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین فعالیت‌های فضایی و مکانی انسان در جامعه شهری است. به نظر صاحب‌نظران، گردشگری شهری یک فرصت بزرگ فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای کلان‌شهرها و مادر شهرهای جهانی به وجود می‌آورد، که این فرصت نقش بسیار مؤثری در ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان در ابعاد مختلف می‌تواند ایفاء کند. در واقع این صنعت در جامعه شهری به‌عنوان فعالیت چهارم زندگی شهرنشینی، بر اساس اختصاص دادن فضاهای خاص برای گذران اوقات فراغت و نیازهای مختلف تفریحی، میراثی، تاریخی و غیره، امروزه نقش بسیار مهمی در

ساختارهای فضایی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به خود اختصاص داده است (شربتیان، ۱۳۹۰: ۱۸۰). در عصر حاضر، گردشگری شهری به صورت مسئله و فعالیتی مهم در مدیریت شهری و توسعه پایدار شهرها درآمده است (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۵۸). نخستین شرط موفقیت هر شهر در توسعه گردشگری، وجود زیرساخت‌های مناسب شهری و مدیریت عاقلانه و مدبرانه در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، و غیره است. دومین شرط برای تضمین موفقیت سیاست توسعه گردشگری شهری، آمایش جاذبه‌های شهر و ایجاد تسهیلات و امکاناتی است که دسترسی به جاذبه‌ها را بیش از پیش آسان کند (دیناری، ۱۳۸۴: ۱۵). بر مبنای دو شرط مذکور می‌توان اظهار داشت که گردشگری شهری از جنبه‌های گوناگون نقش مؤثر در ساختار و پایداری نواحی دارد (اکبریان رونیزی، ۱۳۹۶: ۴). مورفیت و مانت^۱ (۱۹۹۶) معتقد هستند که در قالب رویکرد پایدار، بررسی نقش گردشگری در توسعه منطقه‌ای و محلی عموماً از ابعاد اقتصادی، اجتماعی یا فرهنگی و محیطی صورت می‌گیرد (Mowforth & Munt, 1996: 121). و در بعضی منابع دیگر به بعد کالبدی نیز اشاره شده است (لطفی و باباخانزاده، ۱۳۹۳: ۱۳۴). به‌طور کلی و بر مبنای مطالب بیان شده که مطابق با دیدگاه‌های صاحب‌نظران امر بوده، می‌توان بیان داشت امروزه در بحث‌های پایداری مناطق شهری، رویکردهای نوین مدنظر قرار دارد که گردشگری با توجه به‌پیش شرط‌های لازم برای توسعه آن یکی از این رویکردهای مؤثر و نوین در امر پایداری شهری است. بر همین مبنای شاهد آن هستیم که کشورهای پیشرفته و مقاصد مهم گردشگری بین‌المللی با اشراف بر این موضوع، تمرکز اصلی خود را بر توسعه هرچه بیشتر گردشگری در قالب پایداری گذاشته‌اند. امری که در کشورهای درحال توسعه از جمله ایران جای کار دارد و نیاز به بررسی در جهت توجیه علمی به‌ویژه برای مناطقی همچون شهرهای مرزی که با چالش‌ها و مشکلات متعددی روبه‌رو هستند، دارد. در نتیجه در این پژوهش بر این مهم تمرکز شده است.

1 . Mowforth & Munt

روش پژوهش

پژوهش حاضر کاربردی و از حیثه محتوا و روش در زمره تحقیقات توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات موردنیاز از طریق روش کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شده‌اند. بدین صورت که در ابتدا مفاهیم نظری به منظور روشن شدن مسئله موردنظر، تشریح شدند و در ادامه به منظور بحث منسجم و کارآمدتر، ابتدا وضعیت پایداری شهر مرزی خواف و سپس نقش عامل گردشگری بر ابعاد پایداری شهری مطابق با ابعاد و گویه‌های استخراج شده از ادبیات و مبانی نظری و صاحب‌نظران امر که در قالب معیارهای نهایی پژوهش در جدول شماره (۱) مشخص گردیده، تبیین گردید. جامعه آماری پژوهش در مرحله ارزیابی وضعیت پایداری شهری خواف شامل ساکنان منطقه، مطابق با آخرین سرشماری مرکز آمار ایران ۳۳۱۸۹ نفر، است که بر مبنای فرمول کوکران ۳۸۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب گردیدند. همچنین در مرحله تبیین نقش عامل گردشگری بر ابعاد پایداری شهری، جامعه آماری دربرگیرنده خبرگان و متخصصین حوزه گردشگری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری است که حجم نمونه آماری موردنظر از طریق نرم‌افزار Sample Power برابر با ۱۷۳ نفر محاسبه گردید. پرسشنامه پژوهش به منظور سنجش روایی آن در اختیار ۷ نفر از متخصصان و خبرگان امر قرار گرفت و مورد تأیید واقع شد. برای پایایی پرسشنامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شد که برای تمامی گویه‌ها بالای ۰/۸ به دست آمد و در نتیجه قابل قبول گردید و بر اساس نظر خبرگان امر، مابین گویه‌ها هم‌پوشانی بحرانی وجود ندارد. روش نمونه‌گیری نیز تصادفی ساده است. به منظور بررسی آمار توصیفی و ارزیابی وضعیت پایداری شهر مرزی خواف از نرم‌افزار SPSS و آزمون T تک نمونه‌ای و برای تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده و تبیین نقش عامل گردشگری بر ابعاد پایداری شهری، از نرم‌افزار LISREL استفاده شده است.

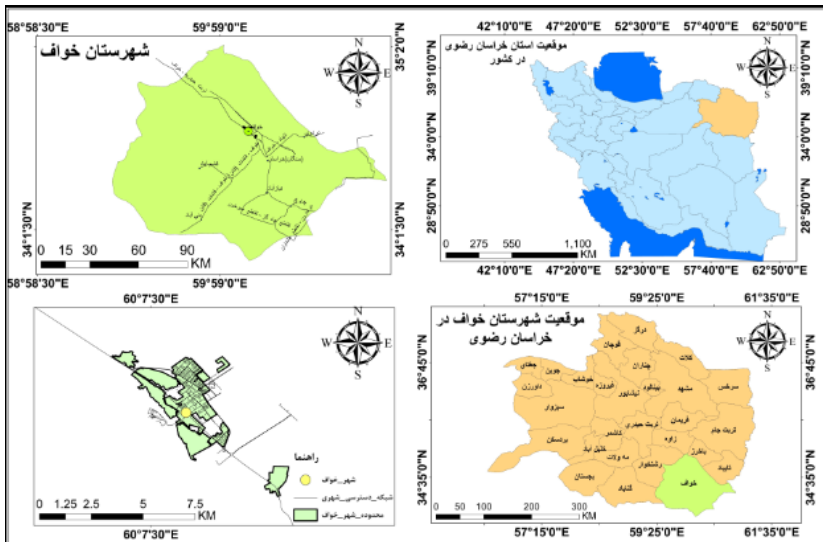
جدول شماره ۱. معیارهای نهایی پژوهش بر طبق نظرات صاحب نظران

ابعاد	گویه‌ها	منبع
کالبدی	دسترسی، تنوع کاربری‌ها	لیلا بدیعی و همکاران ۱۳۹۸؛ حسینی
اجتماعی	همبستگی و مشارکت، امنیت، نهادهای محلی، هویت، سرزندگی	نسب و همکاران ۱۳۹۸؛ صرافی ۱۳۹۷؛ خمرانی و فلاحتی ۱۳۹۴؛ ضرابی و رضایی، ۱۳۹۲
پایداری شهری	اقتصاد محلی، اشتغال، درآمد میزان آلودگی‌ها، دسترسی به زیست محیطی فضای سبز	et al, 2019; Abouelfadl 2019; et al Krellenberg Pina & Martinez 2016
گردشگری	دسترسی، زیرساخت‌های مناسب شهری، کیفیت جاذبه‌ها و تسهیلات رفاهی، منابع مالی و انسانی	بیکی و تردست، ۱۳۹۷؛ دلشاد، ۱۳۹۶؛ اسعدی و اردکانی، ۱۳۹۴؛ قنبری و همکاران، ۱۳۹۴؛ سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۹۰؛ دیناری، ۱۳۸۴؛ یو و همکاران، ۲۰۱۸؛ فرناندز و همکاران، ۲۰۱۶

محدوده مورد مطالعه

شهرستان خواف در ۲۵۰ کیلومتری جنوب غربی مشهد مرکز استان خراسان رضوی ایران و جنوبی‌ترین شهرستان خراسان رضوی می‌باشد. شهرستان خواف در کنار مرز ایران و افغانستان قرار دارد. این شهرستان از شمال به شهرستان‌های تایباد و تربت حیدریه، از باختر به شهرستان‌های رشتخوار و گناباد، از جنوب به شهرستان قاینات و از خاور به افغانستان محدود است. گستردگی این شهرستان در بین ۵۹ درجه و ۲۱ دقیقه تا ۶۰ درجه و ۵۶ دقیقه طول و ۳۳ درجه و ۵۳ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۵۷ دقیقه عرض جغرافیایی می‌باشد. وسعت شهرستان ۹۷۹۶/۷۹ کیلومتر مربع بوده که ۸/۴۲ درصد از مساحت استان را دارا می‌باشد و مرکز آن شهر خواف است که در ۶۰ درجه و ۸ دقیقه طول و ۳۴ درجه و ۳۶ دقیقه عرض جغرافیایی و ارتفاع ۹۷۰ متر از سطح دریا قرار گرفته است. فاصله این شهر تا شهر مشهد ۲۶۲ کیلومتر و تا تربت حیدریه ۱۲۰ کیلومتر می‌باشد. همچنین شهرستان خواف با چهار بخش مرکزی، سنگان، جلگه زوزن و سلامی در نوار مرز شرق ایران قرار دارد و

۱۲۳ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان دارد (بهجتی، ۱۳۹۱). علی‌رغم وجود جاذبه‌های متعدد تاریخی و طبیعی در شهر خواف و اطراف آن که می‌توان به مسجد جامع، یخدان، بافت تاریخی شهر و غیره که تعدادی نیز به ثبت آثار ملی درآمده اشاره کرد، اما در بخش توسعه گردشگری چندان موفق عمل نکرده است. به‌طوری‌که به‌عنوان مثال در بخش تسهیلات رفاهی شاهد آن هستیم تعداد اقامتگاه‌های این شهر بسیار پایین است و شامل دو اقامتگاه بوم گردی و سه اقامتگاه فاقد درجه‌بندی هتل‌ها است. از طرفی، هرچند در سال‌های اخیر اقدامات خوبی برای محرومیت‌زدایی از طرف سازمان ای متولی امر انجام داده است، اما هنوز برخی کاستی‌ها از جمله پروژه‌های ناتمام، بیکاری، کمبود آب شرب و کشاورزی گرفته تا مسائل و مشکلات بهداشتی، درمانی و آموزشی، راه و غیره مردم را رنج می‌دهد. به‌گونه‌ای که برخی زیرساخت‌ها هنوز در این شهرستان که خود یک راه‌گذر ترانزیتی است، به‌خوبی فراهم نشده است (موسسه فرهنگی هنر خراسان، ۱۳۹۹).

شکل شماره ۱. موقعیت جغرافیایی شهر مرزی خواف

بحث و یافته‌ها

ازلحاظ وضعیت تأهل؛ ۴۷/۵٪ مجرد و ۵۲/۵٪ متأهل، در زمینه تحصیلات؛ ۱۵/۸٪ دیپلم و کمتر، ۷/۴٪ فوق دیپلم، ۴۵/۴٪ لیسانس، ۲۸/۸٪ فوق لیسانس و ۲/۶٪ دکتری، و ازلحاظ سن نیز پاسخگویان پژوهش ۲/۴٪ بین ۲۵ تا ۳۰ سال، ۲۱/۶٪ ۳۰ تا ۳۵ سال، ۳۸/۸٪ ۳۵ تا ۴۰ سال، ۲۷/۲٪ ۴۰ تا ۴۵ سال و درنهایت ۱۰/۰٪ بالای ۴۰ سال می‌باشند. همچنین در بخش تبیین نقش عامل گردشگری بر ابعاد پایداری شهری، همان‌طور که بیان گردید جامعه آماری هدف، خبرگان و متخصصین حوزه گردشگری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری است که درنهایت پس از محاسبات حجم نمونه توسط نرم‌افزار Sample Power، ۱۷۳ نفر مشخص شدند. ازلحاظ وضعیت تأهل؛ ۳۵/۵٪ مجرد و ۶۴/۵٪ متأهل، در زمینه تحصیلات؛ ۴۸/۸٪ فوق لیسانس و ۵۱/۲٪ دکتری، و ازلحاظ سن نیز پاسخگویان پژوهش ۲۵/۶٪ ۳۰ تا ۳۵ سال، ۳۸/۸٪ ۳۵ تا ۴۰ سال، ۲۷/۲٪ ۴۰ تا ۴۵ سال و درنهایت ۸/۴٪ بالای ۴۰ سال است. در بحث آمار استنباطی پژوهش، مرحله نخست نرمال بودن توزیع متغیرها موردبررسی قرار گرفت و نتایج آن در جدول شماره (۲) آورده شده است.

جدول شماره ۲. نرمال بودن توزیع داده‌ها بر مبنای چولگی و کشیدگی

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
گردشگری	۴/۱۵۹۳	۰/۶۸۲۴۰	-۱/۴۱۵	۳/۳۹۴
پایداری کالبدی	۳/۶۸۴۴	۰/۶۳۰۶۲	-۱/۲۰۰	۲/۵۱۲
پایداری اجتماعی	۳/۷۳۴۷	۰/۹۶۹۹۱	-۱/۰۳۱	۰/۱۲۳
پایداری اقتصادی	۳/۵۱۱۷	۰/۷۰۶۴۲	-۰/۹۹۳	۱/۱۱۰
پایداری زیست محیطی	۳/۷۶۸۳	۰/۷۹۵۳۸	-۱/۴۶۶	۱/۳۸۰

مطابق با یافته‌های جدول شماره (۲)، میانگین متغیرهای پژوهش بالای عدد ۳ می‌باشند و می‌توان ادعا نمود که متغیرها در نمونه از توافق نسبی برخوردار هستند. همچنین انحراف معیار متغیرها که مطابق با نظر استیون^۱ ۲۰۰۲ نشان‌دهنده عدم وجود افراد بی تفاوت در پاسخگویی به سؤالات می‌باشد و باید بالای ۰/۵ باشد، برای کلیه متغیرهای پژوهش حاضر انحراف معیار بالای عدد ۰/۵ به دست آمده است. در نهایت با توجه به شاخص‌های چولگی و کشیدگی متغیرها که همگی مطابق با نظر هیر^۲ حدود مجاز (۳ و -۳) و (۵ و -۵) را رعایت کرده‌اند شرط کافی نرمال بودن توزیع داده‌ها وجود دارد و می‌توان ادعا نمود که توزیع داده‌های پژوهش از الگوی زنگوله‌ای نرمال تبعیت می‌کند. اکنون نوبت به ارزیابی وضعیت ابعاد پایداری شهری در محدوده مورد مطالعه می‌رسد. که برای این منظور از میانگین، انحراف معیار و آزمون T تک نمونه‌ای بر مبنای ارزش ۳ بهره گرفته شد. در ادامه نتایج آزمون برای هر یک از ابعاد تفسیر خواهد شد.

جدول شماره ۳. میانگین و انحراف معیار بُعد پایداری کالبدی

بُعد	میانگین	انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد
پایداری کالبدی	۲/۱۰۰	۰/۷۲۵۰۷	۰/۰۳۸۰۰

جدول شماره ۴. آزمون T تک نمونه‌ای در بُعد پایداری کالبدی

ارزش/مقدار آزمون = ۳ Test Value					
بُعد	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪
				حد پایین	حد بالا
پایداری کالبدی	۱۲۰/۱۳	۲۹۹	۰/۰۰۰	-۰/۷۳۴۶۷	-۰/۶۲۴۵
					۰/۸۴۴۹

1 . Steven
2 . Hair

با توجه به جداول شماره (۳) و (۴) و مقادیر به دست آمده می توان گفت که وضعیت پایداری کالبدی با توجه به میانگین در نمونه پژوهش (۲/۱۵۰) وضعیت مطلوبی ندارد و با توجه به اختلاف میانگین به دست آمده و مقدار $\text{sig} < 0.05$ و $t\text{-value}$ که خارج از بازه ۱/۹۶ و ۱/۹۶- در جامعه پژوهش نیز از وضعیت مطلوب فاصله دارد.

جدول شماره ۵. میانگین و انحراف معیار بُعد پایداری اجتماعی

بُعد	میانگین	انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد
پایداری اجتماعی	۲/۸۳۳	۰/۹۶۹۹۷	۰/۰۵۶۰۰

جدول شماره ۶. آزمون T تک نمونه‌ای در بُعد پایداری اجتماعی

ارزش/مقدار آزمون = ۳					
Test Value=3					
بُعد	آماره t	درجه آزادی df	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪
				حد پایین	حد بالا
پایداری اجتماعی	۳/۷۲۰	۲۹۹	۰/۰۰۰	-۰/۷۱۳۸۴	-۰/۴۵۲۵

با توجه به جداول شماره (۵) و (۶) و مقادیر به دست آمده می توان گفت که وضعیت پایداری اجتماعی با توجه به میانگین در نمونه پژوهش (۲/۸۳۳) وضعیت مطلوبی ندارد و با توجه به اختلاف میانگین به دست آمده و مقدار $\text{sig} < 0.05$ و $t\text{-value}$ که خارج از بازه ۱/۹۶ و ۱/۹۶- در جامعه پژوهش نیز از وضعیت مطلوب فاصله دارد.

جدول شماره ۷. میانگین و انحراف معیار بُعد پایداری اقتصادی

بُعد	میانگین	انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد
پایداری اقتصادی	۱/۵۳۰	۰/۷۶۸۰۳	۰/۰۲۰۰۰

جدول شماره ۸. آزمون T تک نمونه‌ای در بُعد پایداری اقتصادی

ارزش/مقدار آزمون = ۳ Test Value=3						
بُعد	آماره t	درجه آزادی df	سطح معناداری	اختلاف		فاصله اطمینان ۹۵٪ حد پایین حد بالا
				میانگین	میانگین	
پایداری اقتصادی	۱۰/۱۲۰	۲۹۹	۰/۰۰۰	-۰/۸۱۲۵۰	-۰/۶۷۲۵۰	-۰/۴۱۹۷

با توجه به جداول شماره (۷) و (۸) و مقادیر به دست آمده می‌توان گفت که وضعیت پایداری اقتصادی با توجه به میانگین در نمونه پژوهش (۱/۵۳۰) وضعیت مطلوبی ندارد و با توجه به اختلاف میانگین به دست آمده و مقدار $\text{sig} < 0/05$ و t-value که خارج از بازه ۱/۹۶ و -۱/۹۶ در جامعه پژوهش نیز از وضعیت مطلوب فاصله دارد. بنابراین وضعیت پایداری اقتصادی بسیار پایین تر از حد متوسط و مطلوب است.

جدول شماره ۹. میانگین و انحراف معیار بُعد پایداری زیست محیطی

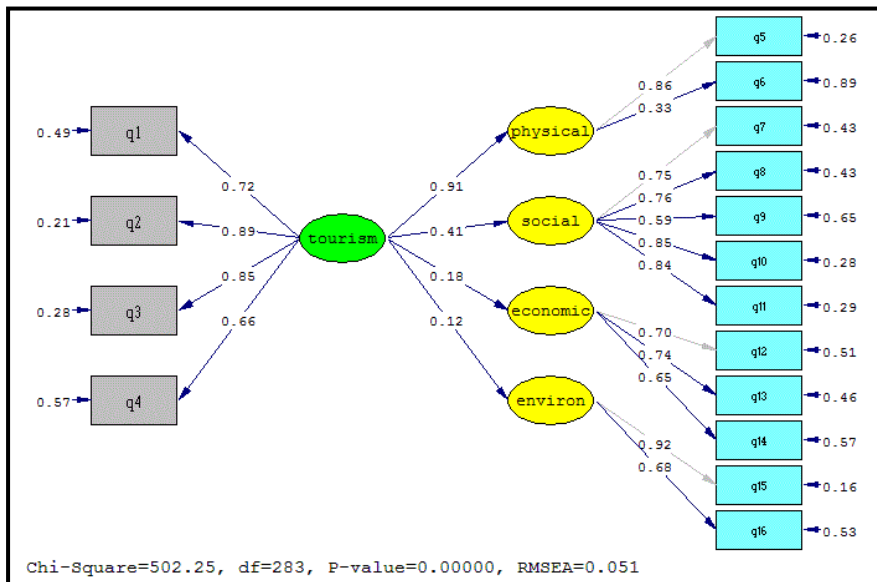
بُعد	میانگین	انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد
پایداری زیست محیطی	۲/۲۵۰	۰/۸۷۵۵۶	۰/۰۳۰۰۰

جدول شماره ۱۰. آزمون T تک نمونه‌ای در بُعد پایداری زیست محیطی

ارزش/مقدار آزمون = ۳ Test Value=3						
بُعد	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف		فاصله اطمینان ۹۵٪ حد پایین حد بالا
				میانگین	میانگین	
پایداری زیست محیطی	۹/۵۵۰	۲۹۹	۰/۰۰۰	-۰/۷۲۴۸۴	-۰/۳۵۴۵	-۰/۷۶۲۸

با توجه به جداول شماره (۹) و (۱۰) و مقادیر به دست آمده می‌توان گفت که وضعیت پایداری زیست محیطی با توجه به میانگین در نمونه پژوهش (۲/۲۵۰) وضعیت مطلوبی ندارد و با توجه به اختلاف میانگین به دست آمده و مقدار $\text{sig} < 0/05$ و t-value که خارج از بازه ۱/۹۶ و -۱/۹۶ در جامعه پژوهش نیز از وضعیت مطلوب فاصله دارد.

بنابراین بر مبنای تحلیل صورت گرفته، در پاسخ به سؤال اول پژوهش می‌توان گفت که وضعیت پایداری شهر مرزی خواف به لحاظ ابعاد چهارگانه کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی، در وضعیت مطلوبی قرار ندارد و هر چهار بُعد پایداری شهری، پایین‌تر از حد متوسط قرار گرفتند که در این میان پایداری اقتصادی با میانگین $1/530$ پایین‌ترین سطح مطلوبیت را دارا می‌باشد. در نهایت به منظور تبیین نقش عامل گردشگری بر ابعاد پایداری شهری از نرم‌افزار LISREL بهره گرفته شد. بدین صورت که با تعریف متغیرهای مکنون (متغیر مستقل گردشگری و متغیرهای وابسته پایداری کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی) و متغیرهای آشکار (گویه‌های هر معیار) در محیط نرم‌افزار LISREL، مدل اندازه‌گیری (رابطه بین سؤالات و متغیرها) و مدل ساختاری که به بررسی رابطه علی بین متغیرهای مکنون می‌پردازد، اجرا گردید. همچنین آزمون‌های برازش، روایی و پایایی سازه و در نهایت تحلیل مسیر نیز صورت گرفت.

شکل شماره ۲. مدل ساختاری پژوهش در حالت تخمین ضرایب استاندارد

برازش مدل

برازش مدل در واقع اشاره به میزان انطباق مدل در نمونه با واقعیت موجود در جامعه دارد و بر اساس شاخص‌های X^2/DF ، RMSEA، PNFI، GFI، AGFI، NFI، NNFI، CFI، RFI و IFI که برای هر کدام حد مجازی وجود دارد بررسی می‌شود. نتایج حاصل از برازش مدل در جدول شماره (۱۱) آورده شده است.

جدول شماره ۱۱. برازش مدل

مقدار به دست آمده	حد مجاز	شاخص‌های برازش
۱/۷۷۴	کوچک‌تر از ۳	X^2/DF
۰/۰۵۱	کوچک‌تر از ۰/۰۸	RMSEA
۰/۸۳	بزرگ‌تر از ۰/۵	PNFI
۰/۸۹	بزرگ‌تر از ۰/۸	GFI
۰/۸۶	بزرگ‌تر از ۰/۹	AGFI
۰/۹۵	بزرگ‌تر از ۰/۹	NFI
۰/۹۷	بزرگ‌تر از ۰/۹	NNFI
۰/۹۸	بزرگ‌تر از ۰/۹	CFI
۰/۹۴	بزرگ‌تر از ۰/۹	RFI
۰/۹۸	بزرگ‌تر از ۰/۹	IFI

مطابق با نتایج حاصل از برازش مدل، همه شاخص‌ها حد مجاز مورد نظر را رعایت نمودند و می‌توان بیان نمود که مدل از نیکویی برازش برخوردار است و مشاهدات پژوهش در نمونه با واقعیت مورد نظر در جامعه انطباق دارد.

پایایی و روایی مدل

در این بخش به بررسی پایایی و روایی هم‌گرا و واگرایی مدل بر اساس چهار معیار پایایی ترکیبی CR، پایایی اشتراکی AVE، حداکثر واریانس به اشتراک گذاشته شده MSV و حداقل واریانس به اشتراک گذاشته شده ASV می‌پردازیم.

جدول شماره ۱۲. بررسی پایایی و روایی سازه

متغیرها	پایایی	پایایی	حداکثر واریانس	حداقل واریانس
	ترکیبی	اشتراکی	به اشتراک	به اشتراک
	CR	AVE	MSV	ASV
گردشگری	۰/۸۳۷	۰/۵۰۸	۰/۴۵۴	۰/۳۱۸
پایداری کالبدی	۰/۷۵۰	۰/۶۱۱	۰/۱۶۷	۰/۰۹۱
پایداری اجتماعی	۰/۸۹۹	۰/۵۶۰	۰/۴۵۰	۰/۲۴۴
پایداری اقتصادی	۰/۷۹۵	۰/۵۱۳	۰/۲۸۶	۰/۱۵۰
پایداری زیست محیطی	۰/۹۰۲	۰/۵۲۰	۰/۳۶۴	۰/۲۱۱

بر مبنای نتایج به دست آمده که در جدول شماره (۱۲) مشاهده می شود، برای تمامی متغیرها مقدار CR بالای ۰/۷ و مقدار AVE بیشتر از ۰/۵ به دست آمده است در نتیجه پایایی مدل تأیید می شود. همچنین با توجه به اینکه شرط $CR > AVE$ برقرار است می توان بیان نمود که روایی همگرایی مدل نیز تأیید شده است. به علاوه مدل بر اساس برقراری دو شرط $AVE > MSV$ و $MSV > ASV$ دارای روایی واگرا نیز می باشد. بنابراین و به طور کلی می توان گفت، مدل پژوهش دارای پایایی و روای هم گرا و واگرا است.

تحلیل معناداری مسیر

در این بخش بر اساس ضریب مسیر (بتا) و مقدار t-value به تبیین نقش عامل گردشگری به عنوان متغیر مستقل یا برونزا بر ابعاد چهارگانه پایداری شهری به عنوان متغیرهای وابسته یا درونزا پرداخته می شود.

جدول شماره ۱۳. تحلیل معناداری مسیر

نتیجه	t-value	ضریب مسیر (بتا)	مسیر
معنادار	۷/۰۸	۰/۹۱	پایداری کالبدی ← گردشگری
معنادار	۸/۱۵	۰/۴۱	پایداری اجتماعی ← گردشگری
معنادار	۵/۶۶	۰/۱۸	پایداری اقتصادی ← گردشگری
معنادار	۶/۵۲	۰/۱۲	پایداری ← گردشگری

زیست محیطی

نتایج حاصل از تحلیل معناداری مسیر که در جدول شماره (۱۳) قابل مشاهده است، مطابق با مقدار t-value که برای تمامی مسیرها خارج از بازه $1/96$ و $-1/96$ به دست آمده است می توان گفت که هر چهار مسیر پژوهش حاضر معنادار هستند که نشان دهنده تأثیر معنادار عامل گردشگری بر ابعاد چهارگانه پایداری شهری است. همچنین مطابق با مقادیر ضریب مسیر (بتا) و در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، عامل گردشگری به ترتیب بیشترین اثر را بر پایداری کالبدی (۰/۹۱)، پایداری اجتماعی (۰/۴۱)، پایداری اقتصادی (۰/۱۸) و پایداری زیست محیطی (۰/۱۲) دارا می باشد.

نتیجه گیری

در حال حاضر و با توجه به روند شهرنشینی که بیش از گذشته شتاب گرفته است، صرفاً تمرکز بر کالبد شهرها به منظور مقابله با چالش های عصر حاضر جوابگو نیست و لازم است تا رویکردهای نوین به کار گرفته شود. توسعه پایدار شهری از حدود ۱۹۸۰ به بعد و به دنبال انقلاب صنعتی و رشد سریع شهرنشینی و مهاجرت های گسترده شکل گرفت و بر جنبه های گوناگون زندگی شهری تأکید دارد. در همین راستا، رویکرد گردشگری که در قالب رویکردی فعالیت مبنا، علاوه بر نگاهی کالبدی سعی در پوشش تمامی جنبه های شهری را دارد می تواند نقش کلیدی در راستای پایداری و توسعه پایدار داشته باشد. بر همین اساس، شاهد آن هستیم که کشورهای پیشرفته با تغییر نگاه و رویکردهای خود به

دنبال توسعه هرچه بیشتر گردشگری در قالب مفاهیم پایداری می‌باشند تا علاوه بر تثبیت جایگاه خود در عصر رقابتی حاضر، منافع و مزیت‌های بی‌شماری را در جنبه‌های گوناگون شهری برای جوامع محلی خود رقم بزنند. به عبارتی می‌توان گفت توسعه گردشگری و پایداری شهری دو مقوله مکمل یکدیگر می‌باشند که با تقویت زیربنای یکی منجر به ارتقاء دیگری می‌شود. در پژوهش حاضر، که هدف اصلی آن تبیین نقش گردشگری بر ابعاد پایداری شهری است، پس از مرور مبانی نظری موجود در نهایت چهار بُعد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی برای پایداری شهری استخراج گردید و در ابتدا به ارزیابی وضعیت پایداری شهری به لحاظ این ابعاد چهارگانه در شهر مرزی خواف با بهره‌گیری از آزمون تی تک نمونه‌ای در نرم‌افزار SPSS اقدام گردید. سپس به منظور تبیین نقش گردشگری بر هر یک از ابعاد پایداری شهری از نرم‌افزار LISREL استفاده شد.

طبق نتایج به دست آمده، ابعاد چهارگانه پایداری در شهر مرزی خواف از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند و هر چهار بُعد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی پایین‌تر از حد متوسط مطلوبیت قرار دارند. بنابراین علی‌رغم وجود پتانسیل‌های گردشگری موجود منطقه و احداث راه آهن خواف در سطح ملی، هنوز نتوانسته است از آن به‌عنوان نیروی محرکه‌ای برای رشد و پایداری شهری بهره‌گیری کند. از طرفی با بررسی صورت گرفته در زمینه نقش عامل گردشگری بر ابعاد پایداری شهری، روشن گردید که عامل گردشگری تأثیر مثبت و معناداری بر هر یک از ابعاد چهارگانه دارد به طوری که بیشترین تأثیر را به ترتیب بر پایداری کالبدی (۰/۹۱)، پایداری اجتماعی (۰/۴۱)، پایداری اقتصادی (۰/۱۸) و پایداری زیست‌محیطی (۰/۱۲) دارد که خود دلالت بر اهمیت این عامل در بین خبرگان و متخصصین حوزه گردشگری و جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری می‌باشد و ضرورت رشد و توسعه گردشگری و زیرساخت‌های آن با توجه به نقش مؤثری که می‌تواند در تحقق پایداری شهری داشته باشد، احساس می‌شود. بر همین مبنا، مشخص گردید که پژوهش حاضر با سایر تحقیقات به‌ویژه حاتمی نژاد و شریفی (۱۳۹۴)، رونیزی (۱۳۹۶) و دوب

(۲۰۲۰) که صرفاً به بررسی موردی نقش گردشگری در توسعه شهری پرداخته شده است؛ به لحاظ بررسی دو مرحله‌ای که در ابتدا وضعیت ابعاد پایداری شهری در سطح محدوده مورد مطالعه ارزیابی شد و سپس تبیین نقش عامل گردشگری از دیدگاه متخصصین امر، که در نهایت تعیین گردید گردشگری بیشترین تأثیر را می‌تواند به ترتیب بر پایداری کالبدی و اجتماعی داشته باشد، متفاوت است. همچنین با توجه به اینکه در مرحله تبیین نقش گردشگری از نظرات خبرگان و متخصصین بهره گرفته شده، یافته‌های پژوهش می‌تواند ملاک و توجیه علمی محکمی نه تنها برای شهر مرزی خواف بلکه برای سایر شهرهای با پتانسیل کشور به منظور بهره‌گیری از رویکرد گردشگری در راستای پایداری شهری مورد استفاده قرار گیرد. در نهایت، پیشنهاد می‌شود مدیریت یکپارچه شهری و جذب سرمایه‌گذاری‌های محلی و ملی به علاوه آموزش نیروی انسانی متخصص، شهر مرزی خواف می‌تواند بیش از گذشته در جهت رونق گردشگری و به تبع آن پایداری شهری گام بردارد در این راستا از نقش مؤثری که احداث راه آهن خواف-هرات می‌تواند داشته باشد نباید غافل بود.

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله، حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) اسعدی، میرمحمد و اردکانی، سعید (۱۳۹۴) ارائه مدلی پویا جهت توسعه گردشگری تاریخی (مورد مطالعه: استان یزد)، دو فصلنامه کاوش‌های مدیریت بازرگانی، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، دوره ۷، شماره ۱۴، صص. ۱۶۷-۱۴۷.
- ۲) اکبریان رونیزی، سعید رضا (۱۳۹۶) نقش گردشگری در پایداری شهری مورد: شهر سی سخت (شهرستان دنا)، فصلنامه گردشگری شهری، زمستان ۱۳۹۶، دوره ۴، شماره ۴، صص. ۱-۱۲.

- ۳) بدیعی، لایلا؛ عزت پناه، بختیار؛ سلطانی، علیرضا (۱۳۹۸) تبیین و تحلیل توسعه پایدار شهری با تأکید بر مؤلفه‌های محیطی (مطالعه موردی: شهر سنندج، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱۰، شماره ۳۶، صص. ۷۵-۸۳).
- ۴) بدین، گلن؛ آلن، جانی؛ اتول، ویلیام؛ هریس، راب؛ مک دانل، یان (۱۳۹۹) مدیریت جامع رویدادهای گردشگری، ترجمه زهره عباسی و مریم محمدجعفر، چاپ دوم، تهران: انتشارات مهکامه.
- ۵) یکی، پریسا و تردست، زهرا (۱۳۹۷) ارزیابی کیفیت اجزای مقصد گردشگری شهری از جنبه مدیریت مقصد (مطالعه موردی: آرامگاه فردوسی، شهر توس)، نشریه گردشگری شهری، بهار ۱۳۹۷، دوره ۵، شماره ۱، صص. ۶۸-۵۳.
- ۶) پوراحمد، احمد؛ یوسفی، رشید؛ علی نیا، یاور؛ مرادپور، نبی (۱۳۹۴) بررسی تأثیرات گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهر با تأکید بر ادراک ساکنان مطالعه موردی: شهر بانه، نشریه گردشگری شهری، پاییز ۱۳۹۴، دوره ۲، شماره ۳، صص ۲۷۳-۲۵۳.
- ۷) حاتمی نژاد، حسین و شریفی، امیر (۱۳۹۴) بررسی نقش گسترش گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: شهر سنندج)، فصلنامه گردشگری شهری، بهار ۱۳۹۴، دوره ۲، شماره ۱، صص. ۷۴-۶۱.
- ۸) حسینی نسب، سبیکه سادات؛ طیبی ثانی، مصطفی؛ مرسل، باقر (۱۳۹۸) تدوین مدل راهبردی گردشگری ورزشی در راستای توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی شهر مشهد)، جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، پاییز ۱۳۹۸، دوره ۹، شماره ۴، صص. ۶۳۷-۶۱۳.
- ۹) حیدری، محمدتقی؛ برزگر، صادق؛ الهی چورن، محمدعلی (۱۳۹۹) تحلیل بر سرمایه‌گذاری در نواحی ساحلی مرزی با رویکرد توسعه پایدار مطالعه موردی: شهرستان چالوس، فصلنامه فنون و علوم مرزی، بهار ۱۳۹۹، دوره نهم، شماره ۱، صص. ۶۳-۳۱.
- ۱۰) خمرانی، غلامرضا و فلاحتی، زهرا (۱۳۹۴) بررسی و تحلیل تأثیر مکتب جغرافیای رادیکال بر توسعه شهری (مطالعه موردی شهر زابل)، اولین کنفرانس علمی پژوهشی افق‌های نوین در علوم جغرافیا و برنامه‌ریزی، معماری و شهرسازی ایران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین، تهران.

- ۱۱) دلشاد، علی (۱۳۹۶) تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه و تکامل مقصدهای گردشگری، گردشگری و توسعه، بهار ۱۳۹۶، دوره ۶، شماره ۱۰، صص ۱۴۹-۱۳۵.
- ۱۲) دهکاء احمدی، فربرز؛ سجادی، ژیللا؛ واحدی یگانه، فرید (۱۳۹۷) سنجش میزان تحقق پذیری فرهنگ محیط زیست شهری در راه رسیدن به توسعه پایدار شهری، مطالعه موردی: شهر سنج، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۳-۱.
- ۱۳) دیناری، احمد (۱۳۸۴) گردشگری شهری در ایران و جهان، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- ۱۴) رسول بهجتی (۱۳۹۱) وضعیت جغرافیایی شهرستان خواف، پایگاه اطلاعاتی جغرافیای خواف/ <http://khafgeography.blogfa.com>
- ۱۵) زیاری، کرامت الله (۱۳۸۰) توسعه پایدار و مسئولیت برنامه ریزان شهری در قرن بیست و یکم، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره ۱۰۸، شماره ۲۷۱، صص ۳۶۵-۱۶۰.
- ۱۶) سازمان جهانی جهانگردی (۱۳۹۰) مدیریت مقصد توریسم، ترجمه سید علی دلبری و محمد هادی رجبی، چاپ اول، تهران: انتشارات مهکامه.
- ۱۷) سجاسی قیداری، حمدالله و دلیر، الهه (۱۳۹۶) تحلیل سطح مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران در روستاهای مقصد گردشگری (مورد مطالعه: گردشگران دهستانهای شهرستان خواف)، دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، بهار و تابستان ۱۳۹۶، دوره ۵، شماره ۹، صص ۵۵-۲۹.
- ۱۸) شربتیان، محمدحسن (۱۳۹۰) تأملی بر گردشگری شهری در ایران و ارائه راهکارهایی در جهت توسعه پایدار این صنعت شهری، اولین همایش بین المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار، مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- ۱۹) صرافی، مظفر (۱۳۹۷) رهیافت بازآفرینی شهری رادیکال برای چیرگی بر ناپایداری توسعه ایران، نشریه هفت شهر، پاییز ۱۳۹۷، دوره ۴، شماره ۶۲، صص ۵۷-۶۱.

- ۲۰) صفری سلامی، علیرضا؛ غیاثی، حسین؛ کیانی، اکبر (۱۳۹۳) بررسی ظرفیت‌های گردشگری شهرستان خواف، اولین همایش ملی توریسم و گردشگری سبز، ۱۸ اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۳، همدان، صص ۱۴-۱.
- ۲۱) ضرابی، اصغر و رضایی، مریم (۱۳۹۲) برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر بابلسر)، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، بهار ۱۳۹۲، دوره ۲۲، شماره ۸۵، صص ۱۷-۱۳.
- ۲۲) فنی، زهره (۱۳۹۸) ارزیابی شهر پایدار از منظر شهر دوستدار خانواده و بانوان باردار مطالعه موردی: منطقه ۱۹ شهر تهران، فصلنامه شهر پایدار، بهار ۱۳۹۸، دوره ۲، شماره ۱، صص ۴۴-۲۹.
- ۲۳) قنبری، سیروس؛ علی‌زاده، محمدرضا؛ اسلام فرد، فاطمه؛ فتوحی اردکانی، محمد (۱۳۹۴) ارزیابی عوامل مؤثر در توسعه گردشگری تاریخی-فرهنگی با استفاده از مدل یابی معادلات ساختاری SEM (مطالعه موردی: شهر تاریخی فرح‌آباد)، فصلنامه فضای جغرافیایی، بهار ۱۳۹۴، دوره ۱۵، شماره ۴۹، صص ۲۱۱-۱۸۹.
- ۲۴) لطفی، صدیقه و باباخانزاده، ادريس (۱۳۹۳) بررسی اثر گردشگری پایدار شهری بر ساکنان شهر مطالعه موردی: شهر جوانرود کرمانشاه، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۳، شماره ۹، صص ۱۵۰-۱۳۰.
- ۲۵) مرکز آمار ایران، سالنامه‌های آماری ۱۳۹۵.
- ۲۶) منوچهری، سوران و محمدی، سعدی (۱۳۹۸) تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری سلامت در مناطق مرزی مطالعه موردی: استان کردستان، فصلنامه علوم و فنون مرزی، پاییز ۱۳۹۸، دوره ۸، شماره ۳، صص ۱۳۰-۹۵.
- ۲۷) موسسه فرهنگی هنری خراسان (۱۳۹۹) گزارش وضعیت شهرستان خواف، پایگاه اطلاعاتی روزنامه خراسان
<http://khorasanrazavi.khorasannews.com/newspaper/BlockPrint/171391>
- ۲۸) نادری، کاوه؛ بادکو، بهروز؛ حدیدی، مسلم؛ آزادی، سیامک؛ نجفی، پری؛ حامد، بیتا (۱۳۹۷) اولویت‌بندی راهبردی توسعه گردشگری به منظور تعیین جایگاه آن در برنامه‌های

توسعه شهری (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، پاییز ۱۳۹۷، دوره ۵۰، شماره ۳، صص. ۵۸۹-۵۷۳.

۲۹) ویلیامز، استیون؛ ترجمه محمود ضیایی (۱۳۹۴) جغرافیای گردشگری، تهران، دانشگاه پیام نور.

- 30) Aall, Carlo. & Koens, Ko. (2019) The Discourse on Sustainable Urban Tourism: The Need for Discussing More Than Over tourism, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, Vol.11, No.5, pp.1-12.
- 31) Abouelfadl, S. & Ouda, K. & Atia, A. & Amir, N-Al. & Al, M. & Mahmoud, S. & Ahmed, A. (2019) Top 5 Contributions in Energy Research and Development, Radical Urban Development in the Egyptian Desert, Avid Science.
- 32) Dube, Katiano. (2020) Tourism and Sustainable Development Goals in the African Context, International Journal of Economics and Finance Studies, Vol.12, No.1, pp.88-102.
- 33) ESA-UN (2007) World Population Prospects: The 2007 Revision Population Database. <http://esa.un.org/unup> (Last accessed on June 2010).
- 34) Fernandez, Daniel Barrera. & Escampa, Marco Hernández. & Vázquez, Antonia Balbuena. (2016) Tourism management in the historic city. The impact of urban planning policies, International Journal of Scientific Management and Tourism, Vol.2, No.1, pp. 379-391.
- 35) Krellenberg, Kerstin. & Bergstraber, Hannah. & Bykvo, Daria. & Kress, Nel. & Tyndall, Katharine. (2019) Urban Sustainability Strategies Guided by the SDGs—A Tale of Four Cities, Sustainability, Vol.11, No.1116, pp.2-20.
- 36) Lerario, Antonella. & Turi, Silvia Di. (2018) Sustainable Urban Tourism: Reflections on the Need for Building-Related Indicators, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, Vol.10, No.6, pp.1-25.
- 37) Liang, Z. & Hui, T. (2016) Residents' Quality of Life and Attitudes Toward Tourism Development in China, Tourism Management, Vol.57, pp. 56- 67.

- 38) Lui, Jingjing. & Nijkamp, Peter. (2017) Urban livability and tourism development in China: Analysis of sustainable development by means of spatial panel data, *Habitat International*, Vol.68, pp.99-107.
- 39) Mowforth, A, & Munt, I. (1998) *Tourism & sustainability: New tourism in the third world*. London: Rutledge.
- 40) Pina, William. Martinez, Clara. (2016) Development and Urban Sustainability: An Analysis of Efficiency Using Data Envelopment Analysis, *Sustainability*, Vol.8, No.148, pp.2-15.
- 41) Saarinen, J. & Rogerson, Ch. & Manwa, H. (2013) *Tourism and the Millennium Development Goals*, Rutledge.
- 42) Scheyvens, Regina (2018) Linking tourism to the sustainable development goals: a geographical perspective, *Tourism*, Vol.20, 2, pp.1-12.
- 43) UN, United Nations. (2008) *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision Population Database*. Available from: <http://esa.un.org/unup>.
- 44) Xing, Yangang. & Horner, Maclom. & Haram, Mohamad. & Bebbington, Jan. (2009) A framework model for assessing sustainability impacts of urban development, *Accounting Forum*, No.33, pp.209-224.
- 45) Yu, W.; Liu, J.; Zhang, S.; Li, T. (2018) Sustainable Development and Tourist Satisfaction in Historical Districts: Influencing Factors and Mechanisms. Preprints 2018, 2018110200 (doi: 10.20944/preprints201811.0200.v1).